

La insurrecció de Barcelona pel novembre de 1842. La seva dinàmica social

per Manel J. Risques

La nostra anàlisi de la insurrecció de Barcelona pel novembre de 1842 es planteja com a objectiu fonamental la caracterització de la seva dinàmica social. Això voldrà dir, per un cantó, esbrinar els sectors socials que participen en els esdeveniments, el comportament de classe que es va palesant i quines actituds polítiques es van adoptant. I, d'altra banda, ressaltar els aspectes bàsics de la revolta, llurs trets específics. Ambdós elements, estretament lligats, serveixen per a configurar uns fets insurreccionals que, lluny d'aparèixer com a brots aïllats, s'integren i determinen, en gran part, l'evolució més general i complexa de la societat catalana sota l'esparterisme en el marc global de la revolució burgesa; evolució que encara no coneixem prou bé.

LA LLUITA ARMADA

Iniciada com a manifestació del descontentament popular davant els drets de portes —impost àmpliament contestat durant tot el període—, la insurrecció prengué el seu autèntic cos davant les mesures repressives impulsades pel cap polític de Barcelona Juan Gutiérrez, mesures que es van concretar en la detenció d'alguns redactors d'«El Republicano» —entre ells Francesc de P. Cuello— sota l'acusació d'haver estat els principals promotors dels aldarulls del portal de l'Àngel.¹ Aquest comportament autoritari conduí a un inicial enfrontament entre la milícia nacional i l'exèrcit, institucions que es convertiren en els dos pols sobre els quals gravitaren els esdeveniments del bell antuvi. Que de primer moment la contradicció principal es manifestés d'aquesta manera s'explica tant per la filiació miliciana dels detinguts com perquè quan la plaça Sant Jaume s'omplí

1. El cap polític, Juan Gutiérrez, no limità però la seva actuació a la detenció dels republicans, sinó que durant la tarda del dia 14 féu públic el següent ban: «Art. 1.º Queda prohibida la reunión de la fuerza armada de la MN. sin que sea llamada por la autoridad local competente.

»2.º Los jefes de los cuerpos y oficiales de la misma MN., son responsables personalmente ante las leyes si convocan o reúnen fuerza alguna armada.

»3.º Toda fuerza armada que no sea del ejército permanente o de la MN. autorizada... será detenida y arrestada en el cuartel de las Atarazanas...

»4.º Queda prohibida la reunión de más de 10 individuos en las plazas y calles públicas de la ciudad» (sota pena d'ésser dispersats o detinguts).

Aquest ban contribuï a alterar encara més una situació prou deteriorada: allà on era publicat, immediatament era arrancat, i fins i tot se n'arribaren a cremar a la plaça de Sant Jaume.

de barcelonins que demanaven la llibertat dels detinguts amb motiu del conflicte del portal de l'Àngel, les autoritats municipals van reclamar la presència de l'exèrcit. L'arribada de la tropa significà, com a mínim, dues coses: la no realització de les aspiracions populars (els detinguts no foren alliberats i es barrava el pas a qualsevol tipus de negociació, que, d'altra banda, quan s'havia produït, no havia tingut cap eficàcia) i el sancionament de la posició subordinada de la força armada ciutadana en relació a la força armada del govern central. La milícia que protegia l'ajuntament perdia les seves prerrogatives i era objecte de desconfiança de les autoritats. Quedava, així, oposada a l'exèrcit.

La presència de l'exèrcit a la plaça fou rebuda amb crits de «¡fuera la tropa!» per part de la multitud; i aquesta hostilitat amenaçadora obligà les autoritats que havien reclamat la vinguda de la tropa a reconsiderar ara la oportunitat d'aquesta mesura i, en funció d'això, demanar la retirada dels soldats. Fou així com l'exèrcit va marxar i passà a ocupar la Rambla i el pla de Palau i reforçà la Ciutadella mentre la milícia i diversos grups de civils romangueren els amos de la plaça de San Jaume.

Els dos cossos armats quedaven, doncs, directament enfrontats i s'atorgaven explícitament una distinta representativitat social: l'equació exèrcit - poder central i milícia - població de Barcelona es feia una realitat evident. D'aquí que el pas a ampliar la contradicció i establir-la entre l'exèrcit com a representant dels interessos esparteristes i el conjunt de la població barcelonina, indiferenciat en un primer moment, tingués lloc d'una manera immediata.

La llibertat dels detinguts era la petició formulada cada cop amb més força³ —cal remarcar aquí la propaganda desenvolupada pels republicans—, mentre que les autoritats legals, forçades pel cap polític, s'oposaven obstinadament a satisfer-la, amb una intransigència notable des del moment que els milicians havien manifestat que «*se retirarán a sus casas y cesará todo ademán hostil... [cuando] se ponga en libertad y ... se presenten aquí como tales todos los presos que haya en el día existentes por las actuales ocurrencias sin que pretendan por esto el que la ley en juicio del propio fuero deje de seguirles causa por la culpa que puedan tener...*»⁴

Després d'això i del fet que, davant les perspectives obertes, el capità general Van Halen assumís la responsabilitat directa de les actuacions governa-

2. Així, quan una comissió de 5 persones dels que ocupaven la plaça acudí, amb companyia d'un regidor, a entrevistar-se amb el cap polític i altres autoritats per a aconseguir la llibertat dels detinguts, foren arbitràriament detinguts. El mateix Juan Gutiérrez ens explica els fets: «*Hice entrar a los jóvenes y con tono imperioso me dijeron que en nombre del pueblo soberano pedían pusiese en libertad a los presos de aquella mañana. Después de afejarles la conducta y el delito de venir a violentar a la autoridad, llamé al sargento de guardia y los mandé detener.*» (Juan GUTIÉRREZ, *Memoria sobre los acontecimientos que tuvieron lugar en Barcelona el 13 de noviembre de 1842 publicada por...*, jefe político que era entonces de aquella provincia, Madrid 1843, p. 4.)

3. Ben aviat van aparèixer noves reivindicacions que fins llavors el moviment, plantejat en un estricte marc polític antirepressiu, no havia contemplat: la supressió de les quintes, el manteniment del proteccionisme davant els rumors del tractat comercial amb Anglaterra, referències a la recentment tancada fàbrica de tabac, etc. Els comandants de la milícia nacional, reunits amb el capità general, així li ho manifestaren: la propagació de reivindicacions qualitativament distintes, que reflectien el malestar dels barcelonins envers el govern, anunciava les noves dimensions que prendria el moviment.

4. Antonio VAN HALEN, *Diario razonado de los acontecimientos que tuvieron lugar en Barcelona desde el 13 de noviembre al 21 de diciembre del año 1842, publicado por...* (Madrid 1843, comprovants núm. 11; en endavant *Diario razonado*, compr.).

tives, el conflicte, que encara era protagonitzat per elements civils radicalitzats políticament i la milícia nacional, *esdevé un moviment de masses, popular, contra l'exèrcit*; i, conseqüentment, contra el règim esparterista. Així la participació fou en massa i l'enfrontament virulent, de manera que l'exèrcit hagué d'abandonar la ciutat després de refugiar-se precipitadament a la Ciutadella, mentre que les casernes dels Estudis, Fuerte Pío, Fuerte D. Carlos i les Drassanes haguessin capitulat davant la ciutat.⁵

Diversos factors ens expliquen que el conflicte armat, iniciat al carrer de l'Argenteria, s'estengués a tota la ciutat i que l'exèrcit, lluny de poder ocupar la plaça Sant Jaume, hagués de fugir: el primer, i més important, el saqueig, practicat per soldats, d'algunes cases al mateix carrer de l'Argenteria;⁶ saqueig que féu córrer el rumor que el general Zurbano (prou conegut pel seu tarannà anticatalanista i les seves duríssimes actuacions contra les bandes carlines)⁷ havia ordenat que així es comportés la tropa. Tot plegat va exaltar la població, que, per instintiva reacció defensiva, atacà l'exèrcit amb tota mena d'armament: des d'armes de foc, qui en tenia, fins a la utilització de testos, calaixeres, olles...: *«La voz del saqueo había cundido ya por toda la ciudad y desde este momento los barceloneses no se batieron para sostener este o aquel partido, sino por defender sus familias y sus propiedades que se veían amenazadas...»*⁸

En segon lloc, i que fa referència a unes paraules del mateix Zurbano, un factor qualitativament diferent: *«L'Espagne peut bien exister sans la Catalogne...»*⁹

El temor que l'exèrcit destruís la ciutat es va difondre ràpidament, i el poble sencer es va preparar per al combat. Si aquest aspecte pot lligar directament amb el que hem dit a l'anterior punt —i estaria en relació amb tot el que portem escrit sobre l'exèrcit—, crec que hem de ressaltar la frase reproduïda per l'agressiu contingut anticatalà que palesa. Aquest contingut, que sovint era reflectit a nivell oficial quan hom parla del *provincialismo* o bé de l'*espíritu provincial de los catalanes*, així com la reacció de la població barcelonina, crec que són unes bones mostres d'allò que J. Termes qualifica de «particularisme» o «consciència

5. El mateix capità general descriu així la situació: *«Encontrando una resistencia que no era de esperar, y saliendo de todas las casas un nutrido fuego, acompañando a él... (nos arrojaban) cuanto tenían a la mano... La insurrección era general... Escalaban la muralla por diferentes parajes batallones y gente armada de las inmediaciones.»* (Diario razonado, p. 46, compr. núm. 21, ps. 20-23).

6. Trobem una detallada descripció del saqueig a *La revolución y bombardeo de Barcelona en 1842, escrita por un sargento primero que era en aquella época del batallón de artillería de la milicia nacional de esta ciudad* (Barcelona 1843, p. 24; en endavant, *La revolución y...*)

7. A *Événements de Barcelone, novembre/décembre 1842* (París 1842), Archive d'Affaires Étrangères, Correspondence Politique des Consuls, vol. 27, folis 103-110; informe redactat pel consolat de França a Barcelona: *«Le mouvement de Barcelone n'a eu d'autre cause que l'irritation des catalans contre les rigueurs militaires du Gal. Zurbano et contre les projets de négociations commerciales attribués au gouvernement de Madrid. L'établissement de la Quinta ou loi de recrutement a achevé de soulever les esprits»* (el subratllat és nostre).

Agraeixo al Dr. Josep Fontana l'amabilitat de permetre'm accedir a aquesta valuosa documentació, així com a l'escrit confidencial que el cònsol Ferdinand de Lesseps lliurà al seu ministeri pel març de 1843, per tal d'explicar la seva actuació durant aquest temps. Ambdós documents es poden consultar a la nostra tesina, *La insurrecció de Barcelona el novembre de 1842: orígens i desenvolupament* (Barcelona 1978).

8. *La revolución y...*, p. 23.

9. *Événements de Barcelone*.

psicològica particularista»,¹⁰ la qual emergí en el decurs de la insurrecció i esdevingué arma d'unitat, element de cohesió de la població, que *«hostigaba a todo soldado que encontraba a los gritos de "muerte a los soldados" y de "muerte a los castellanos"»*.¹¹

Aquesta pot ser la primera fase de la insurrecció, fase d'enfrontament armat arreu de la ciutat, que correspon al moment de màxima participació popular. Insurrecció que podem caracteritzar com un moviment defensiu de la població de Barcelona, de resposta immediata i espontània a l'autoritarisme del poder: moviment que no es plantejà d'antuvi cap mena d'objectius per tal d'enderrocar un poder ni cap tipus de canvi important en qualsevol nivell. Fou més aviat una revolta que palesa el desajust existent entre la societat catalana i l'aparell político-militar esparterista que no pas una revolució amb una perspectiva ofensiva de transformació política o social.

LA DINÀMICA INSURRECCIONAL

1. El sorgiment d'una alternativa juntista

En aquest marc els republicans foren els primers que s'esforçaren per tal d'oferir una alternativa política i organitzativa a la insurrecció. Una proclama signada per Joan Manuel Carsí,¹² redactor d'«El Republicano», va aparèixer quan l'exèrcit s'havia refugiat a la caserna de les Drassanes, poc abans que fugís a la Ciutadella. Aquesta proclama, clar intent dels republicans de capitalitzar una lluita desorganitzada i sense cap tipus de direcció —però de la qual ells havien estat protagonistes essencials—, l'hem d'entendre en funció del moviment que fins llavors s'havia desenvolupat. Carsí planteja la lluita sobre una àmplia base interclassista que oposa la societat catalana a *«los tiranos que bajo el férreo yugo militar intentan esclavizarnos»*, i tenint com a base la necessitat de conquerir la llibertat —entesa genèricament— *«a pesar de un gobierno imbécil que aniquila vuestra industria, menoscaba vuestros intereses y trata, por fin, de sumiros en la más precaria y lastimera situación»*. Això significa que *«una sea vuestra divisa, hacer respetar el buen nombre catalán; unión y fraternidad sea vuestro lema»*. I un cop assentades aquestes premisses, ofereix una alternativa organitzativa, juntista, per tal de dirigir el moviment encetat: aquest aspecte seria l'element clau de la proclama: *«Guiado por las más sanas intenciones he creído oportuno diri-*

10. Josep TERMES, *Federalismo, anarcosindicalismo y catalanismo* (Barcelona 1976). Cal remarcar que aquest «particularisme» tendia a enfortir-se en les situacions conflictives. Recordem com arran de la insurrecció moderada del 1841, la junta de vigilància creada a Barcelona per a impedir l'avenç dels moderats, va iniciar l'enderroc d'una part de la Ciutadella, símbol del centralisme borbònic i de l'absolutisme. Un cop la revolta fou vençuda, el govern progressista féu aturar l'enderroc, els membres de la junta van haver d'exiliar-se i la ciutat fou castigada per aquesta acció. La intransigència del poder central davant aquest tipus d'accions que podríem qualificar de representatives a un cert nivell del «particularisme» es continuà palesant durant el 1842, quan els parlamentaris catalans insisteixin en la continuació de l'enderroc de la Ciutadella.

11. *Diario razonado*, p. 46.

12. En referència a aquest personatge, consulteu Josep FONTANA, *Els successos de novembre de 1842 a València. Notes per a una història del republicanisme valencià*, separata del «Primer Congreso de Historia del País Valenciano», vol. IV (València 1974).

girme en estos momentos a los batallones, escuadrón, zapadores y artillería de la milicia nacional, para que sirviéndose nombrar un representante por elección en cada uno de ellos, se constituya en junta, dicten las más enérgicas medidas y os proporcionen cuantos bienes su penetración les sugiera en estas críticas circunstancias.»¹³

El manifest acaba lloant l'acció dels treballadors i el seu comportament durant la lluita.

Cal destacar dos punts a la proclama de Carsí: el sentit de «resistència catalana interclassista», que supera el marc estret d'enfrontament amb les autoritats locals per a plantejar-se com a lluita contra el govern central i que resta completada amb el cant genèric a la llibertat, assumible per part de tots els sectors socials i polítics; i l'alternativa juntista, basada en la milícia, que miraria de sancionar i assegurar *de facto* l'hegemonia republicana en l'organització i direcció del moviment.

La junta quedà immediatament constituïda. La valoració que en fa Antonio Elorza, en funció de les categories socials dels seus integrants, és força ajustada: «*Parece consagrar la hegemonía republicana. Su composición es básicamente menestral, ya que bajo la presidencia de Carsy figuran el confitero Fernando Abella, el chocolatero Antonio Brunet, el fabricante Jaime Vidal y Grau, el latonero Benito Garriga, el fabricante de fósforos Ramón Cartró, el carpintero Bernardo Xinxola y, como secretario, el dependiente de comercio Jaime Giralt. Formalmente estuvo también en ella el hacendado José Prats, que no tomó posesión de su cargo de vocal.*»¹⁴

Aquesta junta popular agafà protagonisme a les darreres fases de la revolta armada, en potenciar la negociació amb les forces militars que romanien a les diverses casernes, de les quals obtingué la rendició,¹⁵ excepció feta de Montjuïc, que continuà fidel al govern. Mestressa de la ciutat, tardà ben poc a publicar el primer ban, que presenta dos aspectes essencials: la recerca de suports més amplis i les bases programàtiques com a tals.

La recerca de suports més amplis es manifestà en dues direccions: intentar estendre la insurrecció arreu de Catalunya i ampliar al màxim el ventall de forces polítiques susceptibles de comprometre's formalment en l'oposició al govern.¹⁶ En aquesta perspectiva anuncià la creació d'una nova junta auxiliar consultiva composta per «*personas de luces y prestigio*», és a dir, per membres qualificats de la burgesia. El mateix caràcter de massa de la insurrecció potenciava un interclassisme d'ampli abast, del qual els sectors populars eren la força motriu. Que aquest interclassisme funcionés més endavant, un cop acabada la lluita armada, és una qüestió que analitzarem posteriorment.

Les bases programàtiques són tres:

«1.ª *Unión y puro españolismo entre todos los catalanes libres, entre los*

13. *Diario razonado*, compr. núm. 25.

14. Juan J. TRIAS i Antonio ELORZA, *Federalismo y reforma social en España, 1840-1870* (Madrid 1975), ps. 207-208.

15. La junta només compartí aquest protagonisme amb el cònsol francès F. de Lesseps, que participà activament en la rendició de les casernes, així com en altres accions. Aquest protagonisme contribuï a configurar les acusacions que contra la seva persona féu el govern espanyol. Més endavant ho veurem.

16. Segons ELORZA, *op. cit.*, p. 208, tendia sobretot a «*asegurarse la colaboración de la burguesía moderada*».

españoles todos que amen sinceramente la libertad», sense distingir «ningún matiz político o fracción con tal que pertenezcan a la gran comunión liberal española... [y] odien la tiranía y la perfidia del poder que ha conducido a la nación al estado más deplorable, ruinoso y degradante.

»2.ª *Independencia de Cataluña con respecto a la corte, hasta que se restablezca un gobierno junto, protector, libre e independiente, con nacionalidad, honor e inteligencia; uniéndonos estrechamente todos los pueblos y provincias de España que sepan proclamar y conquistar la misma independencia, imitando nuestro heroico ejemplo.*

»3.ª *Como consecuencia material de las bases que anteceden, protección franca y justa a la industria española, al comercio, a la agricultura, a todas las clases laboriosas y productivas; arreglo en la administración, justicia para todos sin distinción de clases ni de categorías.»¹⁷*

Aquestes bases, alhora que recullen el que hem dit a l'anterior punt sobre la necessitat d'estendre arreu —i no només ja del Principat, sinó de l'estat— la revolta i sobre l'interclassisme, eixos fonamentals del programa juntista, palesen la inconcreció política que havia caracteritzat el moviment i es limiten a manifestar criteris proteccionistes i de reformes administratives de justícia social. El darrer aspecte que cal subratllar és l'embrionari i intuïtiu contingut «federalista» (malgrat que el terme no ens sembla el més correcte i cal acceptar-lo amb prudència), potser no tant com a projecte de futur, sinó com a mitjà de lluita contra el govern a partir de la constitució de juntes regionals o provincials.¹⁸

2. *El canvi en la correlació de forces: la recuperació de la iniciativa per part de Van Halen i els intents de consolidació del poder juntista*

La fugida de l'exèrcit de la ciutat i la rendició de les tropes que hi romanien van representar el sostre culminant de la insurrecció. La massificació del moviment obligava la junta a presentar-se com la dipositària real del que fins llavors havia succeït i a consolidar i exercir el poder que el desenvolupament dels fets li havia atorgat. Era ben evident que s'havia d'omplir a tots nivells el contingut de la revolta, i això s'intentaria fer des de la perspectiva assenyalada en el ban del dia 17.

D'altra banda, que l'exèrcit hagués abandonat la ciutat no significava que hagués abandonat la lluita. En efecte, Van Halen, instal·lat a Sant Feliu del Llobregat,¹⁹ portà a terme una tasca de reorganització de les seves forces i desenvolupà la seva estratègia inicialment en dues direccions: assegurar la integritat i la defensa de Montjuïc, bastió clau per a poder recuperar la iniciativa políticomilitar, i assegurar el fracàs de qualsevol moviment insurreccional arreu del Principat.²⁰ Doble direcció en la perspectiva d'aconseguir l'aïllament de Barcelona

17. *Diario razonado*, compr. núm. 49.

18. En aquest sentit, és interessant de relacionar aquest aspecte amb el *Plan de revolución* redactat per Abdó Terrades, publicat diàriament a «El Republicano», on es contempla el model d'insurrecció a partir de la formació d'òrgans de poder locals.

19. En efecte, les tropes s'havien desplaçat fins aquí fent una maniobra d'encerclament de la ciutat des de la Ciutadella i per Sant Adrià del Besòs cap a Gràcia i Sarrià.

20. En aquest sentit, Van Halen féu arribar als alcaldes i altres autoritats de les diferents localitats catalanes circulars molt dures, on advertia que «cuantos obedezcan las

mitjançant una tàctica de bloqueig i setge de la ciutat. Un cop aconseguit aquest objectiu, podria passar a desenvolupar la seva estratègia d'estrangulació de la insurrecció, per tal d'anar deteriorant la situació interna de la ciutat. Element decisiu d'aquest deteriorament fou l'amenaça constant de bombardejar des de Montjuïc. D'aquesta manera aniria creixent l'oposició dels barcelonins a la junta revolucionària i es nodriria, per tant, la contrarevolució, fita darrera de l'estratègia del capità general.

Així doncs, els intents de consolidació del poder de la junta i la progressiva recuperació de la iniciativa per part de les forces militars, en estreta relació inversa, foren els factors que caracteritzaren una primera etapa del moviment insurreccional un cop closa la lluita armada. El darrer apartat d'aquesta s'havia produït el dia 18, quan un escamot de la milícia nacional no havia aconseguit d'aturar un comboi d'ajuda a Montjuïc enviat per Van Halen. La integritat del castell i la seva fidelitat al govern foren elements decisius per a decantar la correlació de forces favorablement a l'exèrcit. I això fou una evidència des del dia 21, en què es materialitza el setge de Barcelona i queda ben clar que els barcelonins no tenen cap suport mitjanament valorable més enllà de les seves muralles. Aquest mateix dia la junta proclamà les seves darreres mesures tendents a institucionalitzar el seu «poder». A partir d'aquí el moviment inicià un procés de clara desintegració, amb la qual cosa les forces governamentals assoliren l'objectiu final de la seva estratègia: el triomf de la contrarevolució, realitzat el dia 27, quan la mateixa milícia nacional destituï la junta popular. Amb la formació d'una junta de conciliació, el dia 29, que tenia la funció específica de negociar les condicions de rendició de la ciutat, i l'arribada d'Espartero a Sarrià, s'acabà el moviment insurreccional iniciat la nit del 13 al 14 de novembre. Llavors s'encetà una dinàmica força diferent que conduí al bombardeig de Barcelona el 3 de desembre.

Passem a analitzar ara els intents de consolidació del poder de la junta —un cop assenyalades les grans línies d'evolució externa del moviment insurreccional—, força importants per tal de caracteritzar la insurrecció de portes endins.

En aquest sentit, podem considerar que es donen dos nivells: el nivell programàtic i el nivell institucional.

El nou programa de la junta. El dia 19 la junta va fer públic un nou ban programàtic que va ésser mal acceptat a la ciutat. El seu interès està en la nova correlació de forces que representa en el si de la insurrecció: «*Unión entre todos los liberales: abajo Espartero y su gobierno: Cortes Constituyentes: en caso de regencia, más de uno: en caso de enlace de la reina Isabel II, con español: justicia y protección a la industria nacional.*»²¹

Segons Elorza, aquest programa era ja «*exclusivamente una suma de reivin-*

órdenes de la junta... o la reconozcan como autoridad serán declarados traidores y como tales juzgados...; debiendo tener entendido que ningún pago que se baga por órdenes de la junta será abonado» (*Diario razonado*, compr. núm. 51).

No fou aquest l'únic avís que Van Halen féu en relació amb la junta. Al Principat, la insurrecció tingué escàs ressò. Només en algunes ciutats molt concretes: Tarragona, Reus i sobretot a Girona i a Figueres es produïren alguns aldarulls protagonitzats per republicans i petits sectors de la milícia que tingueren poca incidència i de seguida foren sufocats. Fora del Principat, pràcticament només a València es reproduïren, a petita escala, els fets de Barcelona. Sobre aquest punt, Josep FONTANA, *op. cit.*, nota 12.

21. *Diario razonado*, compr. núm. 50.

dicaciones moderadas y proteccionismo».²² Crec que la qualificació de «proteccionista» és indubtable: però aquesta no ens informa de res, puix que totes les forces polítiques del Principat forçosament eren proteccionistes. I la qualificació de «moderat», essencialment justa, és més en relació amb les forces socials i polítiques que anaven agafant la direcció del moviment, que no pas en el contingut mateix de la proclama. D'altra banda, cal remarcar la diferència de to en relació amb l'anterior programa de la junta i l'absència —entre altres elements— de tota referència al component «particularista», present en tota la dinàmica seguida fins aleshores i característica important de la insurrecció. La raó d'aquest fet, l'hem de cercar precisament en el que hem dit més amunt: la correlació de forces canviava. La iniciativa, a la pràctica —i, per tant, també en la «teoria»—, deixava de correspondre als republicans i començava a ésser enlairada pels moderats, mentre que els progressistes anaven mantenint una prudent reserva que esdevingué, a poc a poc, posició clarament contrarevolucionària.

A nivell institucional: és caracteritzada per la creació de diverses entitats.

La junta consultiva. Anunciada la seva creació el dia 17, no es formalitzà fins el 20. Segons Adriano,²³ el seu nomenament provocà moltes divisions, perquè poderoses influències van impedir que fos la junta popular que la designés, i coneguts antidemòcrates hi van influir decisivament. La branca més jove del republicanisme mostrà una posició molt crítica davant la junta popular per causa de la consultiva. Sense decret de convocatòria i sense haver establert cap tipus de procediment per a la seva elecció,²⁴ el dia 20 va aparèixer una proclama amb la llista dels 25 integrants de la junta consultiva, 16 dels quals tenen la qualificació de propietaris, fabricants o comerciants: hi trobem noms tan coneguts com Josep Xifré, Joan Güell, Valentí Esparó i Nicolás Tous; 2 són «mercaders», qualificació que alguns dels anteriors 16 també tenien; 2 farmacèutics, 2 militars (sots-oficials que havien signat la capitulació de la caserna dels Estudis el dia 16), 1 arquitecte, 1 magistrat i 1 noble, el marquès de Lió. A més, hi havia 2 advocats (J. Maluquer i I. Sampons) i un metge (P. Terrada). Com podem veure, el caràcter de classe de la consultiva era molt diferent del de la junta popular. Les opcions polítiques que representava la consultiva es repartien entre els moderats i els progressistes; els republicans no hi tenien cap lloc. Diversos consultors els trobarem en candidatures per a les eleccions de regidors del 1843. Així, Josep Maluquer, Jaume Badia, Francesc Viñas, Joan Agell, Torrens i Miralda, el marquès de Lió i Ignasi Sampons són alguns dels noms que apareixen en dues candidatures paral·leles, fetes públiques al diari moderat «El Papagayo», el 27 de febrer de 1843. Mentre que Agustí Yáñez, Joan Monserdà i Valentí Esparó formen part de la llista dels progressistes que va aparèixer a «El Constitucional»

22. Antonio ELORZA, *op. cit.*, p. 210.

23. Amb aquest pseudònim signa l'autor desconegut de *Los sucesos de Barcelona desde el 13 de noviembre de 1842 hasta el 19 de febrero de 1843, en que se levantó el estado de sitio* (Barcelona 1843).

24. Si hem de fer cas de la proclama, els membres de la junta havien estat elegits per uns «electores de los cuarteles». La indeterminació del terme i, com ja hem dit, la inexistència de cap mena de procediment per a la seva elecció, semblen confirmar que la junta consultiva fou designada directament per la junta popular en el marc d'una correlació de forces canviant, la qual cosa ens explicaria les tensions que generà el seu nomenament.

el 14 de novembre de 1842.²⁵ Cabet caracteritza així la junta consultiva: «Composée de vingt-cinq membres, dans laquelle elle appelle des hommes plus connus et plus influents, des propriétaires, des négociants [sic], des avocats, des magistrats, etc. Les trois quarts de ces membres sont connus pour chrétiens.»²⁶

El nomenament de la junta consultiva representa, a nivell políticoinstitucional, la cristallització de l'aïllament dels republicans i l'ofensiva de la burgesia, especialment en la seva versió moderada, per tal de dirigir la insurrecció. És evident que, en un altre sentit, realitza els anhels interclassistes i la voluntat unitària expressats a bastament per la junta popular i pels mateixos republicans des de bon començ. Ara bé, quan es parla d'unitat, l'element bàsic per a dur-la a terme és el com i en quines condicions es realitza i, per tant, quines són les forces compromeses i quina és la seva incidència i/o importància en aquella conjuntura. I en aquest sentit hem de considerar que la situació no era la mateixa el dia 16 —en què, en plena eufòria insurreccional, els republicans es presentaven com a eix de la unitat en funció del desenvolupament dels fets— que cinc dies més tard: davallada del moviment, desencís popular arran de la manca de sortides que es produïa, inici de les amenaces de Van Halen, reorganització de les forces moderades i progressistes després dels primers dies de confusió, expectació i templeig, etc.

Nogensmenys, aquesta unitat que es pretenia aconseguir amb la junta consultiva a nivell políticoinstitucional es frustrà, puix que la burgesia catalana com a cos social —i en aquest respecte tant se val que políticament fos progressista o moderada— en gran part abandonà la ciutat i desertà del moviment: per això moltes «personalitats» barcelonines no assumeixen el paper que se'ls atorga. La junta consultiva no arribà a formar-se mai: molts dels seus membres eren fora de la ciutat i d'altres es negaren a participar-hi. Només la meitat aproximadament respongué a la crida, i àdhuc d'entre aquests, alguns fugiren i d'altres s'inhibiren, de manera que la junta consultiva anà desapareixent.²⁷ Des res no serviren els elogis que el seu nomenament provocà a «El Constitucional» i a «El Papagayo», símptomes de la importància que ambdós diaris atorgaven a la nova institució. I símptomes també de la contradicció amb què es trobaren sobretot els moderats,²⁸ ja que mentre la seva «avantguarda» política —almenys la repre-

25. En les candidatures «monàrquico-constitucionals» trobem noms tan significatius com els de Juan de Zafont, Esteve Sayró, el baró de Maldà, etc., mentre que a les llistes progressistes, hi ha Laureà Figuerola, Joan A. Llinàs, etc. Això reflecteix la importància social i la representativitat dels membres de la consultiva.

Dues observacions més arran d'aquestes candidatures: alguns dels noms que integren la candidatura progressista el 14 de novembre de 1842 els trobem després a les llistes moderades el 27 de febrer de 1843: per exemple, Josep Maluquer i Cayetano Roviralta. Aquest fet ens pot fer pensar en un cert transvasament de progressistes vers les files moderades i en l'enfortiment d'aquests com a conseqüència precisament de la insurrecció. A «El Papagayo» apareixen dues llistes de candidatures, la qual cosa és indicativa de la manca d'homogeneïtat política dels moderats; aquesta «divisió» podria derivar-se de la conducta seguida per «El Papagayo» durant els fets insurreccionals, que fou contestada per alguns sectors del moderantisme. En aquest respecte, Josep M. OLLÉ i ROMEU, *Milà de la Roca, escriptor i activista contrarevolucionari, 1840-1843* (Barcelona 1973).

26. Etienne CABET, *Le bombardement de Barcelone ou voilà les Bastilles* (París 1843), p. 15.

27. El dia 26 només dos consultors, els moderats J. Agell i I. Sampons, romanien a la ciutat. D'altra banda, no existeixen actes ni documentació, ni tenim cap altra notícia de la consultiva.

28. Si ens fixem més en els moderats que en els progressistes és perquè, com veu-

sentada a «El Papagayo»— lluitava per la reconversió del moviment amb l'objectiu de forçar el retorn de Maria Cristina, no tot el gruix social del moderantisme secundà aquesta perspectiva. El caràcter i contingut popular de la revolta pot explicar, en part, aquesta contradicció.

La comissió municipal i les patuleies. Representen els darrers intents de la junta d'institucionalitzar la revolta.

a. La comissió municipal: fou creada per la junta popular com a primer pas en la perspectiva de restablir l'ajuntament i refer el poder municipal.²⁹ La integraven progressistes de tendència radical i demòcrates. Dels 35 elegits, 26 van prendre possessió del seu càrrec el dia 21. Van publicar un ban en què manifestaven llur suport al moviment i la ferma voluntat d'admetre totes les propostes escrites, «*cuya tendencia sea mejorar la posición del pueblo*».³⁰ Els testimonis que posseïm coincideixen a afirmar que la designació de la comissió fou mal rebuda pel poble i que la seva operativitat fou nulla durant els quatre dies que durà.³¹ Dels seus integrants només coneixem Torres i Riera i Josep M. Bosch, que formaven part de la candidatura progressista anteriorment esmentada, i Josep Armenter i Comas i Roselló, que des del dia 16 havien actuat com a comissionats de la junta davant la diputació amb la funció específica de recollir les despeses monetàries: Armenter és qui signa sempre els comprovants del diner lliurat.³² Es tractava, doncs, de persones en qui la junta tenia plena confiança, la qual cosa ens permet d'interpretar que la comissió fou una iniciativa particular de la junta, impulsada potser per a contrarestar la creixent influència moderada. En aquest nivell institucional, cap dels intents analitzats fins ara no fou reeixit i no els podem atorgar importància en ells mateixos, sinó pel que representaven a nivell de la dinàmica social del moviment.

b. Les patuleies: «*La junta ha acordado crear unos batallones con el honoroso título de "tiradores de la patria". Los jóvenes que quieran inscribirse, podrán presentarse en las Casas Consistoriales; en la inteligencia de que disfrutarán el haber de 4 rs. y el pan diario; además el equipo les será entregado en el momento del enganche y serán afiliados como cuerpos francos.*»³³

Sembla que el seu nombre no depassà mai els 1.500 individus. Les patuleies representaven el sector més radicalitzat de tots, el destí del qual depenia estre-

rem més endavant, prengueren decididament la iniciativa en el desenvolupament de la revolta, mentre que la posició progressista fou força distinta.

29. La funció de la comissió municipal era atendre «*las ocupaciones locales durante las presentes circunstancias hasta que con más sosiego pueda nombrarse un ayuntamiento con las formalidades prescritas por la ley*». I es justificava la seva creació perquè «*la junta de gobierno de esta provincia, [estaba] apremiada por atenciones inmensas y de un orden superior al puramente local*» (ADRIANO, *op. cit.*, documents, núm. 16).

30. *Id.*, documents, núm. 16.

31. Per exemple, ADRIANO, *op. cit.*, p. 112. L'autor de *La revolución y...* fa la mateixa valoració i explica que el mateix dia 22, en què es publicà el ban en què la junta popular justificava la creació de la comissió i definia llurs tasques, els alcaldes de barri acudiren a demanar la dissolució immediata de l'organisme, fet determinant que impulsà Carsí a dissoldre la comissió el dia 26.

32. A les *Actes de la diputació de Barcelona* (1842), sessions extraordinàries celebrades entre el 16 i el 24 de novembre, es troben els rebuts signats per Armenter dels lliuraments que la diputació féu a la junta.

33. ADRIANO, *op. cit.*, documents, núm. 13.

tament del de la junta i del desenvolupament de la revolta. Amb aquesta iniciativa la junta intentava d'omplir el buit que a poc a poc s'havia anat produint a la ciutat i alhora es dotava d'un suport incondicional: així, quan el dia 27 la junta fou destituïda, les patuleies constituïren el sector que més defensà la seva permanència.

c. Finalment, cal referir-nos a les dues institucions que ja existien quan esclatà la revolta, *l'ajuntament i la diputació*. En referència al primer, podem dir que van fugir tots els seus membres des d'un primer moment; mentre que els diputats provincials foren reunits per la junta popular i passaren a control d'aquesta fins el dia 24, en què el bombardeig semblava imminent; des d'aquesta data aconseguiren anar fugint de la ciutat. Els diputats compliren dues funcions importants en el decurs del moviment: la de mitjancers entre la ciutat i Van Halen, puix que el capità general només els reconeixia a ells com a única autoritat legal (a ells adreçava les ordres i a través d'ells rebia les proclames de la junta) i la de financers, a contrapèl, de la revolta, puix que la junta periòdicament els obligava a realitzar importants despeses monetàries.³⁴

3. Moderats i progressistes durant la insurrecció

«El Papagayo» òrgan del moderantisme, va publicar el dia 18 un article de fons que valorava així la situació: «*El pueblo de Barcelona acaba de consumir una revolución santa, salvadora; un movimiento grandioso, magnífico y sublime. La capital del Principado acaba de sacudir el yugo de sus tiranos*»; i davant un moviment tan gloriós com aquest, «*si; lo aceptamos de todas veras; con todas nuestras fuerzas lo apoyamos y aplaudimos. Nuestra no es otra que el interés general y el bien del pueblo*».

Acaba afirmant que els homes del partit moderat han lluitat al costat dels republicans contra l'enemic comú; i, paral·lelament, lloa l'ordre i l'harmonia que regna a Barcelona en aquells moments.

El dia 21 un nou article, després d'analitzar les causes que provocaren la insurrecció i després de manifestar la seva confiança que aquesta s'estendrà arreu de l'estat, proclama: «*Abnegación absoluta de principios, de odios y rencores para contribuir juntos al gran alzamiento que debe salvar la nación*»; i recomana a la junta «*actividad y energía si quiere conservar el prestigio que la rodea, la gloria que estos días acaba de adquirir, y vigilancia y acierto*».

La línia d'actuació dels moderats que romanien a la ciutat, la figura més representativa dels quals fou Milà de la Roca, incidia directament en la junta des del moment que aquesta va publicar un programa que podien subscriure i que, en funció de l'interclassisme que postulava, els permetia de prendre la iniciativa en aquella conjuntura. L'aliança *de facto* amb els republicans els beneficiava, perquè, ultra el fet que ells com a partit eren més forts, els permetia un ampli marge d'acció. Aquest fou, però, llur límit, puix que altres sectors del moderantisme no acceptaren un activisme polític al costat dels republicans, ni consideraren que havia arribat ja l'hora d'un enfrontament directe amb el règim. Hem de concloure, en aquest respecte, que els moderats de Milà de la Roca fra-

34. Posseïm detallada descripció d'aquestes despeses a les *Actes de la diputació*; en parlem més àmpliament a la nota 49.

cassaren en el seu intent de transformar el moviment en revolució antiesparterista i pro-cristina, i per això, no endebades, quan la junta fou destituïda el dia 27, «El Papagayo» deixà de publicar-se i Milà de la Roca no tardà a fugir de Barcelona.³⁵

«El Constitucional», òrgan d'expressió dels progressistes, mantingué de bon principi una posició molt més prudent davant el moviment. L'editorial del dia 19, que representa l'escrit on més entusiasme mostren per la revolta, deixa entreveure ja un cert recel i desconfiança envers el futur i la junta: «¡Ay de Barcelona si parte de ella pudiera persuadirse de que este glorioso movimiento popular cuyos frutos deben ser tan abundantes, será explotado en provecho de una sola bandera! ... La fraternidad no debe desaparecer con la causa que la ha producido, y si se trata de obrar según este deseo, es necesario que ningún acto de los patriotas que se hallan puestos por la revolución al frente de los negocios, dejen entrever el espíritu de partido o exclusividad...»

Som ben lluny del cant incondicional a la revolta fet pels moderats o de la disponibilitat activista dels republicans. Tampoc no trobem cap referència a la participació progressista com a tal en els esdeveniments.³⁶ El diari elogià la creació de la junta consultiva per la composició social que tenia, element d'estabilitat i d'ordre, garantia de control de la junta popular i del mateix moviment. En un moment determinat sembla que contemplin la perspectiva que la revolta serveixi per a provocar el desitjat canvi de govern —que, no oblidem, és el seu gran objectiu—, puix que reinicien llurs crítiques «a todo gobierno de pandilla ... [que] es imposible en España»;³⁷ moment que coincideix amb el nomenament de la junta consultiva i que, un cop passat, i en funció de la trajectòria dels esdeveniments, els condueix a una opció clarament contrarevolucionària: «Los moderados son los que han formado este motín y han comprometido al pueblo de Barcelona con mentiras e insidiosas palabras; pero por su desgracia y su mengua el pueblo se ha desengañado... No nos vengan que los republicanos han participado también en el mando, y han hecho mucho a la vez... Los conocemos mucho para que nos separe esto de nuestra firme creencia. Muchos de ellos son jóvenes e incautos, que no han más que ser instrumentos de perversos e infames trastornadores.»³⁸

Davant la iniciativa moderada, els progressistes decidiren acudir a la contrarevolució, que culminà el dia 27 amb la destitució de la junta popular. La seva alternativa llavors fou de potenciar la unitat de tots els liberals i de tot el poble entorn del regent: però es trobaren greument compromesos davant la intransigència d'Espartero en les negociacions que la junta conciliadora portà a terme

35. OLLÉ I ROMEU, *op. cit.*, p. 18.

36. Això no nega la participació de progressistes a la revolta, a causa, fonamentalment, del caràcter popular d'aquesta. És evident que hi participaren: per exemple, en el mateix «Constitucional» trobem que, quan algun dia dels que durà la lluita armada no va sortir, en el número següent es demanen disculpes perquè els caixistes del diari —tots milicians— hagueren d'acudir a la crida de la milícia.

Aquesta participació no fou, però, «oficialment» sancionada pel progressisme, a diferència dels moderats.

37. «El Constitucional» (20-XI-1842).

38. «El Constitucional» (1-XII-1842). Sembla, però, que aquest editorial provocà fortes polèmiques entre els progressistes a causa de la valoració que feia dels fets, sobretot en referència als republicans. Aquestes polèmiques conduïren al tancament temporal del diari.

per tal de donar una solució pacífica al conflicte; i molt més encara quan el regent decidí de bombardejar la ciutat sense cap possible justificació.

Aquesta actuació del règim contribuí a augmentar les contradiccions entre el progressisme català i l'esparterisme, amb la qual cosa aquest perdé les poques bases socials de què disposava al Principat i el seu aïllament polític fou gairebé total a casa nostra.³⁹

4. *El moviment a la ciutat*

La seva trajectòria fou determinada per diversos factors (entre els quals la no consolidació ni exercici real del poder per part de la junta i la iniciativa ben aviat recuperada per Van Halen foren els decisius), que conduïren progressivament a llur desintegració, a la contrarevolució i a la recerca negociada d'una solució pacífica amb el cap de l'estat. Passem a analitzar aquest procés d'erosió contínua.

Si el primer ban programàtic de la junta traduïa l'ànim de victòria d'una població que havia expulsat l'exèrcit de la ciutat i feia que la iniciativa republicana, traduïda d'antuvi en una alternativa juntista, es plantegés sobre unes àmplies bases interclassistes, la situació al cap de dos dies no era ja la mateixa. L'actuació de la junta durant aquest temps havia consistit a decretar mesures per a mantenir l'ordre a la ciutat,⁴⁰ en fracassar en l'intent de tallar l'abastament de Montjuïc el dia 18 i en iniciar els contactes amb Van Halen, el qual havia manifestat la seva intenció d'hostilitzar Barcelona si no es produïa un retorn a l'ordre legal.⁴¹ En aquesta situació el nou ban programàtic de la junta, el dia 19, decebé el poble. La inexistència de perspectives concretes per al futur —la qual cosa no féu sinó refermar el caràcter espontani de la insurrecció— en contrast amb unes amenaces davant les quals no hi havia protecció —no se sabia res de les repercussions de la revolta arreu del Principat—⁴² incidiren d'una manera important en el comportament dels barcelonins: es produí un corrent emigratori, derivat de la incertitud regnant, que no féu sinó ampliar-se cada dia: «*Muchos habitantes reunieron sus familias, sus intereses,*

39. Cal situar aquest procés de pèrdua de base social des del final del 1841, arran de les actuacions esparteristes després de la insurrecció moderada; i s'anirà aprofundint durant tot el 1842.

40. Ban del 18 de novembre que decretava la pena de mort pel delictes de lladronici: l'endemà un home, Marià Rincón, fou afusellat per haver robat una peça de roba; ban del 20 de novembre que regulava el preu dels queviures i prohibia la compra i tràfic de vestuari militar; i ban del 21 de novembre que assegurava el lloc de treball a tots aquells que reconeguessin l'autoritat de la junta.

Aquest conjunt de mesures, que busquen el prestigi i el reconeixement davant la població, no responien a cap estratègia definida, sinó que eren producte de les circumstàncies.

41. Des del dia 18 Van Halen en les seves comunicacions amb la diputació apunta ja la possibilitat d'hostilitzar la ciutat. Des del 20, sentint-se completament fort, certifica pràcticament la perspectiva del bombardeig (*Actes de la diputació*, sessions extraordinàries del 18 i 20 de novembre de 1842).

42. «*Fuera de sus murallas, los barceloneses ignoraban siempre cuanto pasaba. Sólo de vez en cuando apercebíanse sordos rumores, sin que su procedencia llegase a ser nunca conocida*» (*La revolución y...*, p. 67).

*empezando por abandonar la capital, que veían entregada al más duro conflicto.»*⁴³

Des d'aquest moment les possibilitats que el moviment reeixís esdevenien utòpiques. En aquesta perspectiva, les mesures adoptades per la junta a nivell institucional assoleixen un significat força important, puix que serveixen per a reflectir la deserció de la burgesia del moviment insurreccional; deserció palesada quan les personalitats més representatives abandonaren la ciutat o bé es negaren a participar en diferents instàncies. Ni tan sols la destitució de la junta popular fou obra de reconeguts progressistes, sinó d'anònims milicians i d'alcaldes de barri, els quals posteriorment es trobaren amb dificultats per tal de formar la junta de conciliació.

Des del dia 20, en què Van Halen va demanar a la diputació que intervingués activament amb l'objectiu de posar fi al conflicte i va iniciar les amenaces de bombardeig si la ciutat no retornava a l'ordre legal, el desenvolupament dels fets fou determinat pels comunicats de Van Halen, en els quals plantejava diverses condicions per a evitar les bombes, i les respostes de la junta, que es veu obligada sempre a accedir a les peticions del capità general. Aquesta pràctica dilatòria per part de Van Halen obeeix a dues raons fonamentals: fer cada cop més viable la reacció contra la junta i esperar l'arribada d'Espartero a Barcelona.⁴⁴ El regent, per tal d'acudir a la ciutat comtal, va dissoldre les Corts —després d'una sessió al congrés de diputats en què es valoraren els esdeveniments de Barcelona i el govern fou acusat de motivar-los amb la seva actuació—⁴⁵ i amb gran pompa i propaganda inicià el camí el dia 21. L'actuació posterior d'Espartero, com veurem més endavant, no tingué cap més motivació que la d'oferir un càstig força exemplar als ulls de tots aquells que pretenguessin enfrontar-se amb les autoritats legals, amb el poder. La manca de base social del règim esparterista cada cop es feia més evident, alhora que enfortia la vocació militarista d'un poder fèrrimament centralitzat.

Mentre la ciutat s'anava buidant⁴⁶ i el bombardeig s'ajornava de forma sistemàtica, la junta s'esforçava a publicar bans inútils en què afalagava l'exèrcit tot agermanant-lo amb el poble, informava d'insurreccions triomfants arreu del Principat, etc. En tal situació, un nou element informà de la imminència i els

43. *La revolución y...*, p. 61.

44. Molt clarament queda reflectida aquesta estratègia en el comunicat que Van Halen envià al «Excmo. Sr. secretario de estado y del despacho de la guerra» amb data del 25 de novembre, en què, després d'afirmar que «tengo conocimiento de que una parte de la MN. con sus comandantes a la cabeza, espían la ocasión de apoderarse tanto de la junta como de los principales que dirigen la multitud desenfrenada», explicita que «de este modo mantengo constantemente el temor de que empiece el bombardeo, y doy tiempo a los enemigos de los que ahora dominan, por más que hayan cooperado juntos a cuanto ha sucedido, para que faciliten la terminación del desorden, dejando para el último extremo los desastres de la ciudad por medio del bombardeo, pues el objeto principal del terror ya lo he conseguido, y lo mantengo constante...; y como espero la próxima llegada de S.A., creo podré aguardar sin perder nada, la voluntad del gobierno en vista de la situación» (*Diario razonado*, compr. núm. 72; el subratllat és nostre).

45. *Diario de la sesiones de Cortes. Congreso de los diputados*. Sessió del 20 de novembre de 1842.

46. Segons ADRIANO, *op. cit.*, p. 124, el dia 23, quan es va rebre la notícia —per mitjà dels cònsols estrangers— que l'endemà s'iniciaria el bombardeig, «el aspecto que presentaba la ciudad era tétrico y sombrío; a las nueve y a las diez de la mañana calles enteras se veían desiertas».

progressos de la reacció: el divorci que es produïa entre la milícia i la junta. Aquest divorci s'havia palesat amb dos fets: el nomenament del belga Durando⁴⁷ com a cap de les forces armades de la ciutat en substitució de Joan A. Llinàs i el poc entusiasme que mostraren els milicians quan el nou cap, acompanyat de Carsí, els passà revista i els arengà el matí del dia 26.

5. La contrarevolució

Es produí el dia 27. De bon matí Van Halen havia comunicat a Durando que si «*en todo el día de hoy y la noche inmediata no se ha sometido al legítimo gobierno la fuerza armada, depositando en Atarazanas cuantos fusiles se hayan distribuido y existan en manos de la milicia nacional o cualquier otro habitante, nombrándose por V. una comisión que venga a avistarse conmigo para convenir en las bases que han de restablecer la calma y el orden en esa ciudad, sin que tengan que lamentar más desgracias otros que aquéllos que han sido los principales cabezas de los desastres de Barcelona... formalizaré el bloqueo completo de la plaza por mar y por tierra, y empezaré a bombardearla después de amanecido*».⁴⁸

El desarmament que exigia Van Halen resultava una utopia, si doncs la junta popular no desapareixia i la nova correlació de forces que s'estava donant en la realitat, favorable a posar fi a la insurrecció, no triomfava institucionalment. Diversos factors possibilitaran aquest triomf: l'últimàtum de Van Halen, la notícia que Espartero era ja a Saragossa amb més forces militars i el desprestigi i l'aïllament de la junta.

Un ampli sector de la milícia prengué la iniciativa i elegí uns comissionats que, juntament amb els alcaldes de barri, acudí al Saló de Cent a entrevistar-se amb la junta per tal de negociar la seva dissolució. Només les patuleies i els milicians de tendències radicals i republicanes advocaven per la continuïtat de la junta popular: això motivà que al carrer es donés la versemblança de dos bàndols enfrontats i que la tensió fos gran. Crits de «¡fuera la junta!» i de «¡mueran los traidores que no quieren la junta! ¡A las armas, tiradores de la patria!» es barrejaven, i es produïren petits enfrontaments a la Rambla; mentrestant, companyies de nacionals contraris a la junta tancaren la plaça Sant Jaume, ocuparen algunes esglésies i la catedral per a impedir un eventual repic de campanes, tancaren les portes de la ciutat per a evitar l'entrada de patuleies que romanien

47. Sobre aquest personatge, que substituï el conegut progressista Joan A. Llinàs, CABET, *op. cit.*, p. 25 diu: «la nouvelle Junta choisit pour commandant de la garde nationale le brigadier Durando, bien connu pour être Christinos» (el subratllat és nostre).

Pel seu compte, Van Halen manifesta que «pareciéndome imposible a quien tanto habíamos distinguido el regente y yo, se ponga a la cabeza de la revolución; habiéndole creído honrado y leal, concibo mis esperanzas de haya admitido este mando con la idea de ponerse a la cabeza de la parte de la MN. que no está contenta con la junta ni sus cuadrillas...» (*Diario razonado*, compr. núm. 75).

Durando, que no tardà gaire a refugiar-se al vaixell francès «Méléagre» quan la junta fou destituïda, no podem considerar que fos un personatge clar, sinó que més aviat l'hauríem de relacionar amb els darrers espetecs de l'ofensiva moderada. L'opinió de Van Halen de relacionar-lo amb la contrarevolució és errònia des del moment que Durando fugí de la ciutat.

48. *Diario razonado*, compr. núm. 78. El bloqueig es realitzà immediatament des de Montjuïc fins a Badalona.

fora i protegiren la diputació per tal d'evitar un possible robatori de diners.⁴⁹ La contrarevolució al carrer quedava consumada sense que, malgrat tot, es produís cap resistència ferma per part de les patuleies. La reunió al Saló de Cent, després de nou hores de discussió, s'acabà quan una companyia de milicians armats hi féu acte de presència i en nom del cos armat ciutadà declarà la dissolució de la junta.

L'ex-junta consultiva fou nomenada per a dirigir la rendició de la ciutat. Mentre s'intentava de reunir els seus membres, una comissió —de la qual formava part Carsí— inicià les tasques tendents a desarmar les patuleies i a satisfer les exigències del capità general.⁵⁰

Van Halen, pel seu cantó, encara no prou ben assabentat dels esdeveniments, comunicà novament amb la ciutat i atorgà el termini d'una hora per a fer la rendició, manifestant explícitament la necessitat de castigar els republicans, moderats i carlins com a promotors directes de la insurrecció. Fins a la tarda del dia 28, que li confirmaren el canvi operat a la ciutat, havia qualificat de «pura farsa» tant la convocatòria de la junta consultiva com la reacció.

D'altra banda, la comissió interina no aconseguí de formar la junta consultiva. S'elegiren llavors vint-i-una personalitats, la majoria de les quals eren progressistes, per tal d'ocupar-se del govern de la ciutat; tots eren fabricants, comerciants, mercaders o propietaris, llevat d'algunes professions liberals, del bisbe de Barcelona, de Juan de Zafont i, altre cop, de Carsí; hem de remarcar, així mateix, la presència del baró de Maldà.⁵¹ Però tampoc aquesta vegada no es féu realitat el «govern» a causa de la desaparició de la majoria dels seus membres: la deserció d'importants i representatius sectors de la burgesia es palesava un cop més. Fins el vespre del dia 29 no es pogué formar la junta conciliadora. La integren el baró de Maldà, S. Aroles, Juan de Zafont, Soler i Matas, J. Puig, J. Armenter, Torres i Riera, Laureà Figuerola, els diputats provincials J. Llacayo i

49. J. CARRERA PUJAL, *Historia política de Cataluña en el siglo XIX*, vol. III (Barcelona 1957), planteja que la causa fonamental que impulsà la milícia a enfrontar-se amb la junta fou el robatori d'1.780.000 rals. Com demostrem a la nostra tesina, l'afirmació de Carrera és totalment falsa: les despeses realitzades formalment per la diputació a la junta fins el 27 de novembre, en què aquesta fou destituïda, sumaven 800.000 rals; d'altra banda, no s'havia produït fins aleshores cap robatori. La xifra d'1.718.145'26 i mig rals correspon al total d'exaccions realitzades fins el 4 de desembre, les quals, a més dels 800.000 rals anteriors, inclouen 193.780 rals lliurats a la junta de conciliació els dies 30 de novembre i 1 de desembre, més 724.365 rals, amb 26 maravedis robats el 3 de desembre, dia del bombardeig de la ciutat: hom atribueix aquest robatori a la junta de Crispí Gaviria, però aquest fet no es pot confirmar, i menys si tenim en compte que actes de pillatge foren habituals a la ciutat durant tot aquell dia.

50. La presència de Carsí com a president de la comissió interina cal entendre-la com una solució de compromís adoptada per tal de facilitar el desarmament de les patuleies: el dirigent republicà tenia una reconeguda autoritat moral sobre els *tiradores de la patria*; i assegurava, d'alguna forma, una transició pacífica en el marc d'una situació tensa i encara inestable.

Quan, més tard, Carsí formà part inicialment de la nova junta de conciliació, els membres d'aquesta consideraren que la seva presència «representaba la revolución comprimida el día 27 por la milicia pero no sofocada todavía» (*Reseña histórica de los actos de la junta conciliadora creada en Barcelona en 30 de noviembre de 1842. Publicanla los individuos que la compusieron en refutación del Diario razonado del señor Van Halen en la parte que a aquella se refiere*, Barcelona 1843, p. 5).

51. Entre aquests 21 membres destaquen Valentí Esparó, Nicolás Tous, Salvador Bonaplata, Agustí Yáñez, Cayetano Roviralta i Domingo Serra; cap d'ells no acudí a la crida.

A. Giberga i també Carsí. Personalitats prou reconegudes, però no les més representatives.

EL BOMBARDEIG

Espartero havia arribat a Esplugues el dia 29. La seva presència atorgà caràcter plenament governamental a les accions desenvolupades, les quals conduïren de forma directa al bombardeig de la ciutat.

La junta de conciliació inicià el dia 30 les seves tasques, la primera de les quals fou negociar amb Carsí la seva dimissió com a vocal;⁵² Carsí embarcà al vaixell francès «Méléagre» a la mateixa tarda.⁵³ Paral·lelament, es decretà la lliure circulació de les persones per la ciutat i s'inicià el desarmament de les patuleies: es pagà als seus membres les retribucions endarrerides i se'ls assegurà la possibilitat de fugir de la ciutat un cop haguessin lliurat les armes a la caserna de les Drassanes. Mentrestant, la milícia —que es mantenia com a força armada—, havia ocupat alguns llocs estratègics com a mesura preventiva. A la tarda s'iniciaren les converses entre la junta i Van Halen: ni el cap del govern espanyol, general Rodil, ni molt menys Espartero, accediren a negociar personalment. El mateix Van Halen, que inicialment es mostrava optimista entorn de l'evolució dels esdeveniments, ben aviat va veure la impossibilitat d'arribar a una solució pacífica. La resposta del govern a les negociacions amb la junta fou la intransigència: exigia el desarmament total de la milícia nacional, anunciava el càstig dels dirigents de la insurrecció i atorgava «clemència» als barcelonins si se sotmetien; en canvi, garantia la disciplina de les tropes quan entressin a la ciutat. Després d'això, àdhuc el bisbe de Barcelona acudí a entrevistar-se amb Espartero. No fou rebut pel regent, però finalment aconseguí de veure Rodil, el qual li manifestà: «*La España toda... la Europa entera nos está mirando, nada puede condescenderse: sumisión completa, rendirse a discreción.*»⁵⁴

Després d'aquestes declaracions cap altre negociació no era possible: la milícia nacional, que havia complert la reacció, es convertia així en el centre principal de la repressió del govern quan la ciutat ja romania pacífica.

52. Segons ADRIANO, Carsí accedí a marxar a canvi de 6.000 rals. Els membres de la junta conciliadora diuen que Carsí s'oposava a retirar-se o a renunciar, puix que deia que «*en algunos días el triunfo era seguro*»; i, davant això, «*no perdonamos medios ni sacrificios para allanar y vencer su resistencia*» (*Reseña histórica*, p. 6).

53. En embarcar al «Méléagre», Carsí adreçà una proclama als catalans en la qual justifica la seva acció: «*El giro que han tomado los acontecimientos de esta capital, me ponen en la dura precisión de presentar mi renuncia del cargo de vocal... porque nunca he faltado a mis juramentos y se trata de transigir, cuando pocos días de constancia asegurarían la victoria... Los que nos pusimos a vuestra frente podemos levantar con orgullo la cabeza porque ni el más leve lunar ni una sola mancha empaña nuestra frente. Tal vez hayamos sido ineptos pero no traidores; tal vez nuestra demasiada buena fe y puras intenciones nos hayan perjudicado: nuestros actos justifican nuestro buen comportamiento y honradez*» (ADRIANO, *op. cit.*, documents, núm. 53).

La insistència de Carsí sobre un imminent triomf de la revolta potser és relacionada amb els rumors —sense confirmar; més aviat al contrari— que els generals O'Donnell, Concha i Pavía estaven a punt d'arribar. Aquests rumors, però, circulaven des del dia 27, en què Van Halen havia comunicat amb els cònsols de França, Anglaterra i Mèxic, i els havia demanat que no deixessin desembarcar ningú dels respectius pavellons.

54. *Reseña histórica*, p. 20.

En aquesta situació dues espurnes contribuïren a encendre un nou foc de rebel·lió: els intents de la junta de desarmar la milícia, conseqüència de les exigències governamentals, i, sobretot, un nou comunicat fet públic a les 12 del dia 2 en el qual, sota un conjunt de fortes amenaces, s'ordenava que a les 8 del matí del dia 3 tot havia d'estar arranjat per a l'entrada de la tropa.⁵⁵

Sota iniciativa republicana i radical, es preparà la defensa de la ciutat. La campana de sometent repicà arreu. Es constituí una nova junta «[que] en su totalidad se componía de hombres del pueblo y de baja extracción».⁵⁶ La presidia un venedor ambulat, Crispí Gaviria, i els seus integrants ens són completament desconeguts: recordem que els principals dirigents republicans eren fora de la ciutat. De l'actuació desesperada d'aquesta junta en defensa de Barcelona (construcció de barricades, armament de la població, protecció d'alguns indrets amb artilleria, reorganització de les patuleies, etc.) volem destacar el darrer ban que va publicar, perquè palesa un caràcter de classe, absent fins llavors:

«Art. 1.º Todas las cabezas de familia sin distinción y los hombres de edad y aptitud que se hubiesen ausentado desde el día 15 del próximo pasado, regresarán a Barcelona dentro del término preciso de 24 horas, presentándose a los alcaldes de barrio respectivos a dar sus nombres.

»Art. 2.º Los bienes así muebles como inmuebles de los que dejen de cumplir lo dispuesto en el artículo precedente serán ocupados para sufragar los gastos que se originen para el sostén de la causa pública.»⁵⁷

Motivat per la situació extraordinària en què es trobava la ciutat, el moviment atemptà contra la propietat privada en funció de les actituds polítiques abstencionistes de determinats sectors de la burgesia. L'extrema i desesperada radicalització de la lluita serví per a reflectir, en darrera instància, un instint de classe que aviat esdevindria consciència; i palesà, a més, la combativitat dels sectors populars i radicals. Ambdós factors incidiren de forma important en el desgast d'un interclassisme com el que es produí durant aquest període, i el replantejaren sobre bases noves i distintes amb vista al futur.

Finalment, cal considerar dos elements més en referència al bombardeig: el retorn a la ciutat, a la nit de l'1 al 2 de desembre, d'alguns dels refugiats al «Méléagre» i uns intents, que suposem encapçalats per alguns moderats, d'obtenir ajuda de França en el cas de proclamació de la regència de Maria Cristina. Ambdós factors serviren al govern espanyol perquè, mitjançant l'informe que el cap polític, Juan Gutiérrez, envià al ministeri el dia 3 de desembre i que fou publicat a la «Gaceta de Madrid»,⁵⁸ s'acusés el cònsol de França, Ferdinand de Lesseps, d'haver fet desembarcar els integrants de la junta popular i altres revo-

55. El comunicat, molt virulent, decreta l'afusellament dels milicians que no es rendissin, de forma escalonada segons el grau: «los dos primeros jefes u oficiales más antiguos de cada batallón, la tercera parte de los oficiales o que hagan de tales; la quinta parte de los sargentos y [serán] diezmados los cabos y soldados» (Diario razonado, compr. núm. 85).

56. La revolución y..., p. 147.

57. Diario razonado, compr. núm. 86, on s'inclouen tots els altres bans publicats per la junta de Gaviria.

58. Hem de considerar, doncs, el caràcter «oficial» d'aquestes acusacions, completades per l'informe realitzat pel «Chargé d'Affaires de S.M.C., M. Hernández» a París —informe en el qual els càrrecs contra Lesseps són més seriosos. Això —com hem dit a la nota 7— motivà la redacció confidencial i secreta de Lesseps, Réponse du consul de France à Barcelona (París, 1-III-1843).

lucionaris els quals durant el dia 2 s'haurien fet els amos de la ciutat, s'haurien pronunciat a favor de Cristina i haurien saquejat el carrer Ample i el de l'Argenteria. I a causa d'aquestes accions propiciades pel cònsol francès, les autoritats espanyoles es veien així obligades a bombardejar Barcelona. Com podem veure, el govern aprofità el protagonisme de Lesseps en el decurs de la insurrecció —protagonisme que potència tota mena d'especulacions sobre les intencions del cònsol—⁵⁹ i l'estreta relació existent entre el govern francès i els moderats, per tal de justificar el bombardeig de Barcelona.

En relació amb això, i tal com hem demostrat en un altre lloc,⁶⁰ podem establir les següents conclusions:

1) que un petit nombre de refugiats aconseguí de retornar a Barcelona durant la nit de l'1 al 2 de desembre; entre aquests no hi havia cap dels principals dirigents de la insurrecció. Ara bé, la seva presència a la ciutat ni de bon tros serví d'espurna per a provocar la revifalla revolucionària, que havia trobat en la intransigència d'Espartero el seu detonant, i en la junta de Crispí Gaviña el centre organitzador d'una resistència desesperada;

2) que durant el dia 2 un grup de persones —segons Gatier, no més de 600— acudiren al vaixell francès «Méléagre» per tal de demanar l'ajut de França a canvi de proclamar la regència de Maria Cristina, ajut que els fou negat per Lesseps.

Podem dir, doncs, que l'actuació de Lesseps ni provocà el bombardeig ni tampoc podem considerar que durant la insurrecció es pogués identificar amb una activitat conspiradora oberta contra el règim d'Espartero. I, el que és més important, que la seva presència no va constituir cap factor determinant de l'evolució dels esdeveniments.

El dissabte 3 de desembre des del migdia fins a la mitja nit un total de 1.014 projectils van caure sobre Barcelona: unes 20 persones resultaren lesionades, i unes 462 cases, afectades. Les pèrdues materials s'avaluaren en 12 milions de rals. El bombardeig va cessar quan un grup de ciutadans, a iniciativa de Francesc Puigmartí, acudí a Sarrià per a demanar que cessés el foc;⁶¹ a canvi oferien el desarmament de tota la població per tal que l'exèrcit pogués entrar a Barcelona. Després de diverses gestions, les autoritats legals accediren a les peticions dels comissionats i a les 12 del vespre se suspengueren les hostilitats.

L'endemà, amb fortes mesures de seguretat, l'exèrcit entrà a la ciutat, que «ofrecia un aspecto sepulcral: cerradas puertas y tiendas, casi desiertas las calles»,⁶² mentre Espartero inicià els preparatius per a retornar directament a Madrid sense entrar a Barcelona. L'única població que romaní a la ciutat era, segons Van Halen, la menestral i la treballadora. Lentament, la resta dels habitants anaren tornant.

La repressió fou molt dura. La milícia nacional fou desarmada, i es decretà fins i tot la pena de mort per a tots aquells que es neguessin a lliurar les armes.

59. Així, per exemple, «El Constitucional» contínuament acusà Lesseps d'actuar com a agent a favor de la revolta, mentre que l'autor anònim i expatriat arran de la insurrecció de *Reseña histórico-crítica de los acontecimientos de Barcelona de noviembre de 1842* (Perpinyà 1842) lloa el comportament «humanitari» del cònsol.

60. A la nostra tesina.

61. Una anterior petició formulada per la junta de Crispí Gaviña no fou escoltada per Espartero.

62. ADRIANO, *op. cit.*, p. 205.

Una comissió s'instituí com a tribunal de justícia: fins el 15 de desembre, 13 individus foren afusellats sota l'acusació de promoure accions insurreccionals,⁶³ mentre que uns altres 74 foren condemnats a 10 anys de presó, i 7 més, a 6 anys. L'estat de setge que imperava de forma indefinida no va poder impedir les veus de protesta davant aquests fets. El divorci entre la societat catalana i el règim esparterista s'anava radicalitzant cada cop més; i s'acabà d'aprofundir quan es van completar la resta de mesures que configuraren tot el càstig exemplar sobre Barcelona:

a) la reial ordre del 7 de desembre que obligava a la reconstrucció de la Ciutadella, sota responsabilitat i finançament de l'ajuntament;

b) la més important, l'ordre general de 14 de desembre, que transcriu les mesures adoptades pel consell de ministres a Madrid, entre les quals destaca la imposició d'una indemnització de 12 milions de rals «*[para] las viudas y familias de los militares muertos, y de los que quedaron inútiles pertenecientes al ejército, para sufragar los gastos del movimiento de los cuerpos del ejército y material perdido y para reedificar el lienzo de la Ciudadela derribado el año pasado*»;⁶⁴

c) els apèndixs de totes aquestes mesures es produïren pel gener de 1843, amb l'ordre de dissolució de l'Associació de Teixidors i la prohibició de tota mena de premsa, llevat del «Diario de Barcelona».

Arran d'aquestes agressions, l'interclassisme prengué una nova embranzida, malgrat que els distints comportaments de classe reflectits durant la insurrecció incidiren fortament en la seva articulació. Funcionà aleshores, davant les mesures repressives del govern; però quan les actuacions prengueren un caràcter ofensiu políticament, de transformació, l'interclassisme s'esmicolà i obrí el pas a nous conflictes de classe. L'experiència del novembre de 1842 fou recollida tant per les classes populars i el moviment obrer com per la burgesia i tot el conjunt del bloc dominant. En aquest aspecte, la Jamància del 1843 en fou l'hereta directa.

63. ELORZA, sense especificar la font documental, dóna la xifra de 85 afusellaments fins el dia 13.

64. *Diario de Barcelona* (15-xii-1842).